

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ; ПСИХОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

УДК 159.9.072.52

Н. О. Довганькандидат психологічних наук,
докторантІнститут соціальної та політичної психології
Національної академії педагогічних наук України

КОНСТРУЮВАННЯ ТЕОРІЇ ПОКОЛІНЬ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ: КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ПІДХІД

Проаналізовано концептуальні положення науковців культурно-історичного підходу щодо основних конструктивів теорії покоління початку ХХ століття. Визначено основні позиції інтерпретації поняття покоління такими авторами, як Friedrich Kummer, Julius Petersen, Eduard Wechsler та інші. Представлено показники, за якими соціальна група може бути визначена як покоління. Виокремлено фактори, під вплив яких підпадає покоління, та соціальні критерії існування покоління в соціально-психологічному просторі. Представлено психологічні основи, елементи – орієнтири поколіньних груп.

Ключові слова: покоління, культурно-історичний підхід, теорії поколінь, соціальна група, соціальні критерії.

Постановка проблеми. У ХХ столітті науковий пошук соціально-психологічних закономірностей функціонування й розвитку суспільства, особливостей взаємодії соціальних акторів актуалізував дослідження основ процесів групових відносин, комунікації, зв'язків у спільно поділюваній і спільно сконструйованій соціальній реальності поколінь. Оскільки визначення законів поколіньних взаємодій у суспільних системах окреслюється мінливістю меж соціальної психології, парадигмальними теоретичними й методологічними уявленнями, виникненням нових наукових поглядів на «старі» питання, то для артикуляції конструювання теорій покоління ХХ – ХХІ століть стає необхідним окреслення шляху наукових досліджень феномена методом ретроспективного аналізу – через виокремлення теоретичних постулатів і здійснення порівняльного аналізу методологічних позицій, актуальних на різних етапах дослідження психології соціокультурної взаємодії поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання теоретичних та практичних аспектів концепцій поколінь як соціально-психологічного феномена розкривали вчені останніх століть. Серед сучасних наукових публікацій, у яких представлено аналіз позицій дослідників культурно-історичного підходу, виокремлюються розвідки М.Б. Глотова, М.В. Сапоровської, М.І. Постнікової, І.В. Троцук, Т.В. Водолажської, Н.Л. Кацук, В.З. Шурбе та інших авторів. Однак, незважаючи на проведену роботу, низка питань,

необхідних для комплексного уявлення про шлях формування соціально-психологічної теорії поколінь, не були розкриті. Це зумовило необхідність поетапного виокремлення теоретико-методологічних передумов наукового пізнання феномена покоління, одним із яких став аналіз напрацювань науковців культурно-історичного підходу початку ХХ століття.

Метою статті є аналіз теоретичного підґрунтя пізнання феномена покоління науковців культурно-історичного підходу початку ХХ століття, необхідний для побудови психологічної теорії соціокультурної взаємодії поколінь.

Виклад основного матеріалу дослідження. На хвилі настроїв пошуку поколінної ідентичності в 1908 році Friedrich Kummer (Фрідріх Куммер) починає конструювати історію німецьких літературних поколінь, у якій обґрунтовує неможливість порівняння поколінь німецьких письменників та поетів кінця ХІХ – початку ХХ століть із творцями веймарського та романтичного періодів, спростовує обвинувачення в недосяжності нащадками рівня творчості пращурів, а головне – знімає із сучасників кліше «покоління епігонів», адже результати діяльності поколінь, на його думку, відповідають вимогам епохи, і саме творча історична відповідність, яка створює підстави для розвитку національного духу, здійснює вагомий внесок у розкриття потенціалів національного ядра лише в актуальних і реальних умовах життєдіяльності поколінь означеної епохи. Таким

чином, *F. Kummer* розвинув ідеї впливу на покоління *психологічних, національно-етнічних та історичних факторів*. Він довів, що кожне покоління вносить додаткові кольори й можливості репрезентування національної сутності (яка, на його переконання, завжди залишається незмінною), що саме заслуговувало на повагу, а порівняння результативності діяльності поколінь знецінювалося за своєю абсурдністю [1; 2; 3]. Слідом за пошуками *F. Kummer* поколінних законів розвитку історії мистецтв, закономірностей розвитку поколінь і суспільства, спроб систематизації ритмів цільових поколінних груп набувала обертів ідея культурних поколінь. Саме в умовах суспільних трансформацій ХХ століття філософські роздуми групи іспанських письменників і поетів про проблеми поколінь, дискусії щодо принципів групування представників поколінь за певними критеріями (соціально-історичними чи творчими) започаткували культурно-історичний підхід до дослідження феномена покоління. Моральна, економічна, політична криза Іспанії 1898 року об'єднала представників іспанської літературної інтелігенції в групу колег «98», яку пізніше, у 1913 році, Azorín (José Martínez Ruiz) запропонував назвати «Літературне покоління» [4; 5; 6; 7; 8, с. 43–58; 9]. У критиці іспанського сьогодення представники «Покоління 98» були близькі не тільки за політичними поглядами та віковими показниками певної зони дат народження, а й за соціальними позиціями, які об'єднували їх *ментально* та сприяли оформленню унікальної *самоідентифікації* групового «Я», визначали загальні ідеї голосу літературної генерації: люди залежать від історії; поведінку людей опосередковує історія їх країни; якщо люди люблять свою країну, вони не можуть відкинути її історію [4, с. 417–438]. Соціальні та літературні презентації «Покоління 98» об'єднали історією країни, долями безлічі громадян не тільки конвенційну групу іспанських літераторів, а й сучасників, зокрема, саме ментальними особливостями, що сформувались у тогочасних умовах існування, традиціями та культурою, у яких відтворювалося загальноісторичне *покоління*, обмежене часом і територіальним ареалом Іспанії.

Спираючись на знакові соціокультурні константи, для конструювання концепції поколінь Julius Petersen (Юліус Петерсен) продовжив аналіз покоління з позиції *історії літератури*. Він відмовився від біологічної концепції О. Lorenz та використав, за зразком **W. Dilthey**, концепцію зародження історичної покоління в історії людського духу [10, с. 240–250]. J. Petersen використав три проєкції дослідження – послідовність, структурність і поетапну подійність, які давали йому змогу розкрити особливості типології поколінної історичності, вибудованої в результаті взаємодії типологій поколінної та соціальної.

Концептуальними елементами-орієнтирами покоління (під формуючими впливами дій Історії) у дослідженнях феномена ставали переплетення природного (спадкового), освітнього (духовного) і зовнішнього (історичного) середовища. Як пише *Pedro Salinas у роботах* «El concepto de generacion literaria aplicado a la del 98» [8, с. 43–58], в артикуляції необхідних умов для оформлення, кристалізації й відокремлення літературного «Покоління 98» від інших груп J. Petersen визначав необхідні елементи – умови їх існування:

1) *роки народження*. Зокрема, близькість за віком літераторів «урівнювала» їх життєве сприйняття значущих історичних подій, адже особи, народжені в обмеженій зоні дат, підпадають під єдині зовнішні впливи, тому що вони одночасно перебувають у єдиному віковому стані;

2) *однорідність освіти*, єдність *шляхів самоосвіти*, які моделювали ментальність поколінних груп літераторів;

3) *міжособистісні відносини* в літературних колах, що ставали елементом об'єднання, який із часом із можливим подальшим розходженням у поглядах не руйнував вихідну покоління;

4) *мову, «мовлення поколінь»* як спосіб говорити, новий засіб самовираження, що відокремлювали покоління від інших, ставали найвищою цінністю творчої історії покоління;

5) презентований *розрив* із попереднім поколінням у *поглядах, засобах творіння в актуальних депресивних, трагічних, руйнуючих історичних умовах*, що знецінював ілюзорність позитивності світу в реаліях еволюційних змін.

Таким чином, відповідно до розробленої доктрини поколінь J. Petersen у зіставленні реалії літературної групи авторів із теорією літературного покоління виводив «*nuevo complejo espiritual unitario*» (єдиний унітарний духовний комплекс) [8, с. 58].

У пошуках відповіді на питання *походження поколінь* J. Petersen зв'язав етапи становлення людини, набуття досвіду, маніфесту з вступом у контакт з Історією [10, с. 240–250; 11; 12; 13]. У результаті відбувалось узгодження генетичної специфіки з умовами й можливостями набуття освіти, з духом часу (представники покоління, на його думку, могли йти шляхом збереження та продовження історичної роботи батьків). Через вибудовування антагоністичних позицій між дитячими генетичними диспозиціями та засобами навчання, на його переконання, виникала прихована або явна опозиція між новим життям і навколишнім оточенням, а сформована дія чи протидія визначала різні наслідки відповідно до історичної ситуації виховання й становлення молодого покоління. При цьому варіанти розвитку життєвих сценаріїв покоління у формах узгодження або антагонізму залежали від виховання в певному середовищі, значущих подій цього періоду, історичної ситуації.

Так, у разі, якщо покоління Батьків загалом було задоволене своїм життям, сценарій узгодженого розвитку історичної поведінки покоління Дітей мав три варіації: 1) Діти активно продовжували починання Батьків; 2) Діти пасивно приймали та продовжували справи Батьків; 3) Діти виконували без ентузіазму посильні завдання, поступово формували зустрічну течію дії. У разі вкрай консервативного, «скам'янілого» історичного життєвого сценарію Батьків в образі переможених, виснажених епігонів покоління Дітей здійснювало антагоністичні дії для досягнення успіху шляхом бунтівних поривів, революційних змін, еволюційних стрибків.

Отже, J. Petersen життєвий сценарій *покоління*, його відмінності визначав саме в *історичному процесі*, який зумовлював його внутрішню структуру: покоління «тих, що ведуть», покоління «яких ведуть» і покоління «пригноблених». Для розуміння хронотопу історичних поколінь учений вивів вільні «межі», за якими «покоління» не має постійних, вивірених мір часу активної функціональності, не має обов'язкової подібності за часом народження, проте об'єднується в співтовариство із загальними цілями та відносною рівністю досвіду. Ці позиції ставали базисом причин ускладненого вікового визначення поколінь, його диференціації (чи літературне, чи політичне, чи художнє покоління тощо), часової межі міжпоколінного вакууму. І тому далі, для можливості конкретизації й оформлення історичного покоління, J. Petersen представив конструктивні фактори його породження: рік народження, генетику, умови особистого життя, близькі контакти у внутрішньопоколінному просторі (далі цю ідею буде розвивати Karl Mannheim), поколінний історичний досвід, присутність у поколінні видатних соціокультурних особистостей, які об'єднують навколо себе членів групи, належність поколінної мови та, зрештою, використання досвіду минулих поколінь. Присутність цих факторів під час аналізу певного покоління створювала підстави для визначення його як історичного, проте не замкнутого явища з правом мінливих перетворень внутрішньої структури, адже «la unidad interna, la demarcación geográfica, la figura social y la situación cronológica de la generación son siempre inciertas» (внутрішня єдність, географічна демаркація, соціальна фігура та хронологічна ситуація покоління завжди невизначені) [10, с. 240–250]. Введення в поколінний аналіз етнічних, територіальних, національних, соціальних та інших показників, свобода образу давали можливість подолання історичного монізму [14], а попередження звуження поколінних рамок, їх варіативності виокремлювало існування однорідних груп, відмінних за стилем життя від попередніх поколінь (пізніше цей напрям аналізу поколінних секцій буде детально описано в роботі K. Mannheim «Das Problem der Generationen» [14]).

Продовженням дослідження проблематики історичних поколінь, опосередкованої соціальною, історичною, культурною еволюцією суспільства, стала науково обґрунтована робота Wilhelm Pinder (Вільгельма Піндера) «Das Problem der Generation». Праця представляла перенесення антитези природничих наук і духовних учень у дослідження поколінь як об'єднання амбівалентних, необхідних і взаємодоповнюючих елементів. Спроби конструювання психологічної (особистісних характеристик) і біологічно-історичної (за датою народження) основ були реалізовані в провідних ідеях – *Zeiten und Generationen* – зіставлення історичного часу життя та характеристик людей покоління й поколінної неодночасності одночасного – *Die «Ungleichzeitigkeit» des Gleichzeitigen* [15, с. 1–32]. W. Pinder об'єднав у покоління не лише однолітків, а й сучасників, що стало фундаментальним фактором його аналізу та дало змогу вийти за межі угруповання обмежень психологічно близьких за родом діяльності осіб, міжособистісного ідейного співіснування та обов'язковості генеалогічного базису. У визначенні поколінної сутності дослідник пов'язав результативність діяльності (представників виокремлених поколінь, які вплинули на культуру свого часу та часу майбутнього) насамперед із проявами духовності, а вже потім – з настроями та переконаннями, що панували в означений історичний період. Взаємовпливовість простору соціально-історичного й культурного в одночасності та багатоплановості, на думку W. Pinder, зумовлювала поліфонічність поколінних проявів як іманентних процесів. У них неодночасність поколінного одночасного (за умовної хаотичності розвитку) і формотворення укладалось у гнучкі соціальні страти, об'єднані культурними тенденціями, національними, етнічними формами, мовними особливостями, територіальним розташуванням. За таких умов сталими опорами поколінних груп ставали суспільно прийняті *правила й норми світу мистецтва*.

Окреслені фактори W. Pinder використав для антропологізації поколінь, по-перше, через розуміння психологічних особливостей людей конкретної епохи. У трактуванні сутності поколінь вирішальним історик мистецтва визначав не описові джерела документалістів, а результати культурно-мистецької діяльності, які давали можливість осягнути сутність, ставали віддзеркаленням життя, відлунням поколінного часу.

По-друге, W. Pinder вважав за доцільне визначати *ритм поколінних типових характеристик*, які змінюють нав'язану пращурами форму життєдіяльності на нову форму самовираження нащадків, зокрема, через силу неперервних факторів («*körperbau und charakter*» – «фізичного тіла і характеру»), які перемішують спіраль історії складним рухом багатомірних образів ритмічного

світу («vorgestern und heute, gestern und morgen, heute und übermorgen» – «позавчора і сьогодні, вчора і завтра, сьогодні і післязавтра») [15, с. 144] та окреслюють послідовність змін поколінь (як *ритм*, що розкриває форму досвіду, глибини життєвих смислів).

Для W. Pinder еволюційний прогрес як історична концепція спрощував трактування поколінних ритмів, проте був неприпустимим у науковому пізнанні, адже часова траєкторія поколінь у всі епохи мала, на його думку, залежність від культурних коливань, історичних витків, напрацювань минулого та можливостей їх використання в майбутньому. Тому аналіз *історії мистецтв* він використовував як *додатковий інструмент* для виокремлення незаперечних фактів і реалій інтерпретації поколінної життєдіяльності, а *історичні показники* визначав лише як частину й наслідок, обов'язкові аспекти поколінного.

Такий комплексний підхід до узагальнення історичних, мистецьких, біологічних ритмів створив вектори поколінного аналізу. По-перше, через *комбінування суми спостережень, які утворюють цільний образ поколінь*. Це ставало можливим за таких умов: 1) визначення характеру покоління як художньо-історичного явища, що в історичному континуумі не може бути зворотнім; 2) виокремлення групи факторів і їх інтерпретації (*безперервних факторів* культурного простору, нації, племені, сім'ї, типу, індивідуальності; *тимчасових факторів*, які є пріоритетними в процесах росту (впливи, відносини)); 3) здійснення аналізу ентелехій, що в співпраці визначають арт-історичне життя поколінь (ентелехій мистецтв, лінгвістики, поколінних біологічних і фізіологічних параметрів, особистості, народів).

По-друге, *здійснення аналізу арт-історичного «часу» поколінь* через такі шляхи: 1) виокремлення *характеристик континууму культурно-історичного процесу*, не одномірного, а багатомірного (зокрема, розмежування та об'єднання поліфонії часових періодів одночасного співіснування, зустрічей, знайомств – «Datierungen» поколінних культур, соціальних епох, стилів життя, які виникають з ентелехій націй, етносів і знаходять відгук у мистецтві); 2) артикуляцію *одночасності існування поколінних культур, яка є латентною неодноразовістю*. Зауважимо, що на початку ХХ століття зв'язки між сучасниками досліджувались переважно в метафізичному аспекті, однак W. Pinder не розводив «часові межі» поколінь унаслідок їх умовності, багатошарової реальності життя людей і життя, що відображене в полотнах художників, творах музикантів, конструктах архітекторів певної епохи тощо; 3) *синтез міжпоколінної реальності* в результаті подолання поколінних рамок співіснуючих поколінь у реальному житті та в культурно-мистецькій реальності; 4) *аналіз впливовості* та її розподілу у *відносинах між поколін-*

нями (визначення мінливості соціальних вікових пріоритетів у відносинах, оформлених відповідно до історичної ситуації еволюційно-культурним або законодавчим шляхом [15, с. 151]). Зауважимо, що в цьому положенні W. Pinder наблизився до концепції міжпоколінних фігурацій, запропонованої пізніше M. Mead: міжпоколінні впливи залежать від ступеня розвитку суспільства, науково-технічного прогресу тощо.

По-третє, W. Pinder вважав обов'язковим *визначення історичної обумовленості варіаційності поколінних стилів*, а саме таких:

– *«подовженого стилю життя покоління»*, у якому можуть функціонувати не одне, а декілька поколінь. Проблемою подовженого стилю W. Pinder бачив питання життя й смерті людей похилого віку. Адже саме на завершенні життєвого шляху люди стикаються з необхідністю утримання «сталого» стилю та усвідомлення наступу «оновленого», який привносить покоління молоді. Це не просто зіткнення між «старим» і «новим» («Alt und Neu»), це зіткнення між «старим і молодим» («Alt und Jung») [15, с. 151];

– *стилю «часу»*, який опосередковує тривалість поколінного домінування пращурів над нащадками. Однак варто зазначити, що W. Pinder не окреслював стабільні часові поколінні межі, він вважав, що часовий функціонал покоління може збільшуватись/зменшуватись під впливом безлічі факторів;

– *стилів, які формуються та існують одночасно* в єдиному культурно-історичному просторі. Увага в цьому аспекті аналізу була приділена проблемі емансипації поколінь, поколінного дистанціювання й розщеплення;

– *стилів ентелехій поколінь*. Як вважав W. Pinder, усе нове поступово, через перехідні етапи, формується на сталях ентелехій пращурів;

– *стилів, що виникають із накладення й об'єднання різних часток, які їх зумовлюють*. Такі новостворені стилі, що об'єднали в собі набуття минулого, на думку історика, залишаються з нащадками, продовжують змінюватись у контексті історичної ситуації.

По-четверте, з розрахунку того, що закон ритмів поколінного домінування є розподілом часової послідовності панівного світогляду, на думку W. Pinder, ставало необхідним *опрацювання законів поколінних ритмів*. Він вважав, що закони діють у вигляді культурно-історичних позицій, їх взаємозаміщення, проте між чистими відрізками періодів характерного поколінного світу є перехідні періоди нашарування міжпоколінних стилів, адже одні з'являються для витіснення інших («Sie wirken als Pole, die tatsächlich niemals selbst in reiner Form erscheinen können» – «Вони діють як полюси, які насправді ніколи не можуть з'явитись у чистому вигляді» [15, с. 156]), і можливості їх реалізації

перебувають у протилежних площинах буття. Це розведення культурних стилів життя, суб'єктивних поглядів, об'єктивної поколінної біології W. Pinder виокремлював у біографіях представників поколіннь культури, визначав елементами загального поколінного ритму епох і мистецьких поколіннь, диференціював історії творчості митців та «ілюзії послідовності» культурних стилів. Така життєва fuga представляла диференціацію неодноразовості епох поколіннь, їх історичного природного континууму, ставала відповіддю на питання походження поколінних стилів, їх взаємозамін, змістового наповнення, протилежності та злиття.

Одночасно з W. Pinder у 30-х роках ХХ століття до поколінного дискурсу приєднався Richard Alewyn (Річард Алевін). За аналізом проблем поколіннь в історичному континуумі літературознавець наголосив на тому, що економічний розвиток, нівелювання соціального розшарування суспільства на рівнях внутрішніх і міжнародних відносин позначається на ментальності сучасників епохальних змін – люди з різних ареалів набувають універсальних рис і схожості не лише в поведінковому, а й у соціокультурному плані, традиції майстрів збагачуються оновленими технологіями мобільного всесвіту, етнічна різниця жанрів творчості та культур поступово зникає. Однак із руйнуванням структурних соціокультурних нормативних меж, які утримували та спрямовували життєві рухи, феномен покоління поступово набуває величезної сили («Mit dem Aussterben dieser Sonderstrukturen, die die Generationswirkung durchkreuzten, gewinnt nun das Generationsphänomen ungeheuer an Macht») [16, с. 520]. Як протилежно спрямований універсалізації (вирівнювання регіональних, національних, соціальних відмінностей) в умовах історичних потрясінь набував прояву процес поколінної диференціації, артикульований історичними подіями, що травмують, революційними, які знищують стандарти й стабільність, перетворюють ідеали та цінності, трансформують світосприймання, проте об'єднують та оформлюють «образ» не схожого на інших покоління, яке буде нести свій досвід становлення та змінювати матрицю життя в оновленому (після Першої світової війни) світі.

У пошуках підтвердження існування ритму історичних поколіннь і закономірностей пульсу історичного розвитку Engelbert Dregur (Енгельберт Дрерап) поринув у проблематику поколіннь грецької та греко-римської культури [17, с. 160]. За аналізом історичних записів Геродота, Гекатея Мілетського, Ефоруса вчений здійснив спробу систематизації формування та стану матерії поколіннь через відмінності (біологічні й етнічні) різновікового населення, а також через довжину покоління (приблизно 30 років з урахуванням можливих часових коливань), яку визначав як стабільну, і характеристику століть, у яких проходить життя трьох поколіннь. У поясненні поколінної

сутності E. Dregur звільнився від генеалогічних рамок O. Lorenz, що відокремлює його від позитивістів, та акцентував увагу на впливовості поколінної одночасності – сучасності й со-етнічності, які саме, на думку філософа, визначали параметри характеристик поколіннь. Таким чином, незважаючи на те, що історичні праці про культурні покоління R. Alewyn, E. Dregur не були оформлені в самостійні теорії, вони об'єднали науковий ланцюг пошуків L. v. Ranke, O. Lorenz, F. Mentré, W. Dilthey з концепціями W. Pinder, J. Petersen E. Wechsler, K. Mannheim та інших авторів.

Водночас романіст, літературознавець Eduard Wechsler (Едуард Вешслер) для визначення ролі поколіннь у змінах соціокультурної змістовності нації, ролі духовного досвіду в збереженні й захисті національних традицій, художньої волі та смаку в поступових змінах внутрішньої структури освіченості молоді почав вибудовувати власну концепцію поколіннь [18; 19; 20; 21]. Однак для розрахунку історії літератури, інтелектуальної історії за цією концепцією не вистачало емпірично підтвердженого розуміння об'єктивного поняття «покоління» як першопричини боротьби між минулим і майбутнім, пояснення історичного повторення неминучих зіткнень. Для відповіді на базові питання E. Wechsler поступово (робота тривала протягом близько 30 років) збирав необхідні елементи в конструюванні концепції поколінності та фокусував увагу на особливостях формування інтелектуальної історії країни в результаті світотворення історії молодіжних спільнот – поколіннь нащадків. Він відштовхнувся від напрацювань W. Dilthey і J. Petersen та визначив покоління не просто як групу осіб, які об'єднуються часовою зоною біологічного народження, а насамперед як *спільноту народжених одночасово історичним життям* [10, с. 207–265]. Досить неконкретне формулювання поняття «покоління» стає зрозумілим через трактування E. Wechsler соціального значення молоді:

1) «Jugend immer recht habe» («молодь завжди права») [23, с. 82];

2) кожна дитина, підліток, юнак є найціннішим природним (державним) ресурсом, адже в кожному окремо та загально поколінно поступово пробуджується й зростає «національний дух» [23, с. 82];

3) обдарована молодь як інтелектуальний потенціал держави потребує особливої уваги й гідної турботи («Diese Jugend soll jedem heilig sein» – «Ця молодь повинна бути священною для всіх») [23; 24, с. 48];

4) умови життя в контексті епохи впливають на формування нахилів і переконань «Jugendgemeinschaft» («молодіжної спільноти»), а також форм мислення молоді, що стає далі характерною міжпоколінною відміною та провокує реальне/нереальне зіткнення різного досвіду, різних світів мислення молоді та людей похилого віку;

5) дух молоді й форма мислення не конструюються випадково, а утворюються лише свідомими зовнішніми впливами;

6) від вмотивованості «Jugendgemeinschaft» («молодіжної спільноти») до виконання життєвої місії на благо держави залежить майбутнє життя;

7) цінності передаються молоді від старших поколінь, адже є вічними, що й пояснює циклічність історичного руху [23].

Тому для Е. Wechsler покоління нащадків як «Jugendgemeinschaft» («молодіжна спільнота») було не просто сучасниками, а соціальною групою, особисте становлення членів якої відбувалось одночасно в контексті історичного життя держави. *Молоде покоління – молодіжна спільнота* – представляє суму особистісних, народних, світових онтологій, об'єднану зовнішнім імперативом (історичні умови й певна зона дат народження) і внутрішнім попитом (загальні враження, переживання, подвиги часів дитинства та юнацтва, схожість життєвих норм і правил, духовні стосунки, подібний репертуар проблем, у які вони занурені до наступного етапу розвитку). Покоління, на думку Е. Wechsler, мали послідовні етапи формування (*молодості, часу першої зрілості та часу появи в Історії*), проте на всіх етапах його об'єднували постійне спілкування, взаємопідтримка та взаємоприйняття, взаємний супротив зовнішнім, вибудованим історично нормативам. Критеріями початку поколінь для Е. Wechsler ставали не дати народження, а часи появи покоління в історії, часи здатності починати протистояння «молодіжного духу», «духу віку», як часи завершення історичної місії попереднього покоління та виникнення еволюційної необхідності оновлення суспільних правил існування, як час фізичного виснаження попереднього покоління та входження в «духовну силу» нового. Із цих позицій Е. Wechsler зробив революційний для свого часу висновок: покоління не мають суворо регламентованого часу функціонування. Це означає, що покоління інтервали нерегулярні та не можуть бути стандартизовані, адже сила прояву імперативного характеру спільноти на всіх рівнях прояву (молодості, зрілості, історичності) залежить від безлічі факторів, які й опосередковують початок, прояв чи завершення покоління [10, с. 207–265]. Тому таким важливим учений вважав поколінний період «Jugendgemeinschaft» («молодіжної спільноти»), коли є потреба в допомозі покоління Батьків в оформленні «поколінної сили», «поколінного духу», у розкритті поколінного потенціалу; коли необхідна підтримка вчасно на всіх рівнях соціальної взаємодії. Інакше сили «молодіжної спільноти» не набувають розкриття, а це впливає на перспективу розвитку країни, нації. З позицій майбутньої неминучої (історично й біологічно природної) поколінної взаємозаміни зовсім інше зміс-

тове навантаження в трактуванні Е. Wechsler отримало поняття поколінного протистояння. Це вже була не боротьба за панування та знищення «минулого», а привнесення сильного молодого оновлення «майбутнього», і шлях омолодження (еволюційний чи революційний) став уже не таким важливим, адже покоління весна завжди ставала оновленням життя.

Висновки. Згідно з аналізом концептуальних положень науковців культурно-історичного підходу основними конструктами теорії покоління початку ХХ століття було визначено те, що *покоління* як соціально-психологічний феномен об'єднує однолітків і сучасників, народжених у єдиний часовий період, які мають схожі особистісні характеристики історичної неодноразовості одночасного (Julius Petersen); схожі соціальні позиції, беруть участь (безпосередню й опосередковану) у єдиних соціокультурних подіях, відповідають вимогам епохи, реалізують природні можливості відповідно до реальних умов життєдіяльності (Friedrich Kummer); є групою осіб, народжених одночасно історичним життям держави, та першопричиною боротьби між минулим і майбутнім (Eduard Wechsler).

Визначено, що соціальна група є «поколінням», якщо її члени близькі за роками народження, мають відносну однорідність освіти, входять у міжособистісні відносини, володіють єдиною (схожою за лінгвістичними основами) мовою, формують унікальне «мовлення покоління» як спосіб і засіб самовираження, презентують розрив із попереднім поколінням у поглядах, засобах творіння в актуальних історичних умовах (Julius Petersen).

Покоління соціальна група підпадає під вплив психологічних, національно-етнічних та історичних факторів, *репрезентує* національну сутність, яка протягом життя залишається незмінною (Friedrich Kummer). Покоління *залежить* від минулого життя країни та розвитку історичних подій, *об'єднується* долями безлічі громадян – сучасників, умовами існування й ментальними особливостями, традиціями та культурою, часом і територіальним ареалом («Покоління 98»); диференціюється за етнічними, територіальними, національними, соціальними та іншими показниками; *сталими опорами* поколінних груп є суспільно прийняті правила й норми світу мистецтва, які можуть бути використані для антропологізації поколінь. *Елементами-орієнтирами покоління* слугують переплетення природного (спадкового), освітнього (духовного) і зовнішнього (історичного) середовища (Julius Petersen). Відповідно, елементами в конструюванні концепції покоління стає вплив світотворення історії молодіжних спільнот на особливості формування інтелектуальної історії країни (Eduard Wechsler).

Таким чином, аналіз напрацювань науковців культурно-історичного підходу початку ХХ століття як етап пізнання феномена покоління створює підстави для подальшої побудови психологічної теорії соціокультурної взаємодії поколінь.

Література:

1. Kummer F. Deutsche Literaturgeschichte des neunzehnten Jahrhunderts dargestellt nach Generationen. Dresden, Reißner, E.-A. XVI, goldgepr. Hln.-Bd. der Zeit, 1909. 720 s.
2. Куммер Ф. О смене литературных поколений и литературных кумиров. Современные проблемы. М., 1910. 25 с.
3. Kummer F. Deutsche Literaturgeschichte des neunzehnten Jahrhunderts. Nachdruck des Originals von 1909. Europ. Geschichtsverlag, 2012. 736 s.
4. Entralgo P. Lain La Generación del 98 y el problema de España. ARBOR. 2003. LX. Vol. 174. № 687-688. URL: <http://dx.doi.org/10.3989/arbor.2003.i687-688.652> (дата звернення: 05.11.2017).
5. Luis S. Panorama de la generación del 98. GRANJEL. Madrid: Guadarrama, 1959. 535 p.
6. Azorín La generación del 98 Angel Biblioteca Anaya. Madrid: Salamanca, 1961. 93 p.
7. Azorín "La generación del 1898". Clásicos y modernos. Madrid: Caro Raggio, 1919. Vol. 12 of Obras completas. P. 233–255.
8. Salinas P. El concepto de "generación literaria" aplicado a la del 98 Literatura. Española. Siglo XX. México City: Séneca, 1941. P. 26–58.
9. Степанова Л.Н. Культура Испании: единство или раскол (к столетию «Поколения 98 года»). URL: <http://bezogr.ru/ot-sostavitelej.html?page=32> (дата звернення: 05.11.2017).
10. Entralgo P. Lain Las generaciones en la historia. Instituto de estudios politicos. Madrid, 1945. MCMXLV. P. 240–250.
11. Petersen J. Die Wesensbestimmung der deutschen Romantik. Eine Einführung in die moderne Literaturwissenschaft Darmstadt. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1973. 203 s.
12. Petersen J. Die literarischen Generationen, en Philosophie der Literaturwissenschaft, de Ermatinger. 1930. Tracl, esp. México, 1946. P. 137–193.
13. Petersen J. Die Wissenschaft von der Dichtung. Bln. 1939. 516 s. URL: http://www.deutschestextarchiv.de/book/view/petersen_poetik_1944?p=10 (дата звернення: 03.11.2017).
14. Mannheim K. El problema de las generaciones. Monografico sobre. URL: http://www.reis.cis.es/REIS/PDF/REIS_062_12.pdf (дата звернення: 15.11.2017).
15. Pinder W. Das Problem der Generation in der Kunstgeschichte Europas. Leipzig: Seemann, 1928. 159 s.
16. Alewyn R. Das Problem der Generation in der Geschichte. Zeitschrift für Deutsche Bildung. 1929. Jg. 5. S. 519–527.
17. Drerup E. Generations: Das Generationsproblem in der griechischen und griechisch-römischen Kultur. (Stud. z. Gesch. u. Kultur d. Altertums. XVIII. 1.). 8vo. Paderborn: Schöningh, 1933. 160 p.
18. Wechssler E. Der Neuphilologe und die jüngste Literatur Die Neueren Sprachen. Bd. 28/1921. H. 9/10. 393 s.
19. Wechssler E. Die Generation als Jugendreihe und ihr Kampf um die denkform Quelle & Meyer. 1930. 256 s.
20. Wechssler E. Die Generation als Jugendgemeinschaft Geist und Gesellschaft. Kurt Breysig zu seinem sechzigsten Geburtstage. I. Bd. Geschichtsphilosophie und Soziologie. Berlin 1927. 93 s.
21. Wechssler E. Jugendreihen des deutschen Menschen 1733–1933. Leipzig: Meiner, 1934. 135 s.
22. Entralgo P. Lain Las generacione s en la histori. Instituto de Estudios Políticos. Madrid. MCMXLV. P. 207–265.
23. Dalstein-Paff S. Eduard Wechssler (1869–1949). Romanist: im Dienste der Deutschen Nation Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie (Dr. phil.). Université Paul Verlaine Metz, Universität Kassel, 2006. 409 s.
24. Wechssler E. Psychologie der Jugendreihe, Den Teilnehmern der 22. Tagung des Allgemeinen Deutschen Neuphilologenverbandes vom 10. bis 14. Juni 1930 in Breslau dargeboten. Leipzig, 1930, 48 s.

Довгань Н. А. Конструирование теории поколений в начале XX века: культурно-исторический подход

Проанализированы концептуальные положения ученых культурно-исторического подхода относительно основных конструктов теории поколений начала XX века. Определены основные позиции интерпретации понятия поколения такими авторами, как Friedrich Kummer, Julius Petersen, Julius Petersen, Eduard Wechssler и другие. Представлены показатели, по которым социальная группа может быть определена как поколение. Выделены факторы, влияющие на поколения, и социальные критерии существования поколения в социально-психологическом пространстве. Представлены психологические основы, элементы – ориентиры поколенных групп.

Ключевые слова: поколение, культурно-исторический подход, теории поколений, социальная группа, социальные критерии.

Dovhan N. O. Development of the theory of generations at the beginning of the 20th century: the cultural-historical approach

The article analyzes the conceptual positions of the scientists worked within the cultural-historical approach and reveals the basic ideas of the theory of generations typical for the beginning of the 20th century. The main interpretations of a generation made by Friedrich Kummer, Julius Petersen, Julius Petersen Eduard Wechssler and others are presented. The indicators by which a social group can be defined as a generation are described. The factors influencing generations and the social criteria of generation existence in a certain socio-psychological space are determined. Psychological bases, elements-guidelines for generational groups are presented.

Key words: generation, cultural-historical approach, theory of generations, social group, social criteria.